

INE GEVERS NORMALITEIT OP RECEPT

INTRODUCTIE

'Get over yourself', was de hartenkreet van de Amerikaanse kunstenaar Paul Thek in het midden van de jaren zestig. Vergeet de kunstenaar die in afzondering op het atelier zijn ei zit uit te broeden.¹ Deze uiting van ongenoegen, door collega-kunstenaars zeer gewaardeerd, rekent af met de ideologie van de kunstenaar als genie. Maar ook met die van het autonome individu dat slechts bij volledige controle, onafhankelijkheid en rationaliteit recht van spreken heeft. Verlaat het obsessieve, eendimensionale 'ik', lijkt Thek te zeggen, kijk naar de relaties tussen dingen, tussen mensen onderling. Stap af van de 'ik eerst'-mentaliteit die onze samenleving doortrokken heeft, in het gezin, de carrière, de straat. Ontmoet de andersoortige, wees nieuwsgierig tot waar het pijn doet, en accepteer dat juist asymmetrie en wederkerigheid onze verhoudingen kenmerken. Maak deel uit van deze wereld!

Ter wille van de productiviteit accepteren we handleidingen, checklists, meetpunten, elektronische dossiers, coaches, websystemen en lifestyle-programma's. Klantprofielen, digitale gezichtsherkenning, chipkaarten, camerabewaking, biometrische observatierapporten, monitors, sur-(en sous)veillance-apparaten reguleren ons leven. Spreadsheets, scoreborden, competentierapporten, persoonlijke prestatieplannen en stroomschema's nemen we op de koop toe. Zonder computer, mobiel, *personal digital assistant* is er geen bestaan. Ook op het persoonlijke vlak wordt hard gewerkt om de einddoelen te halen. Diëten, voedingssupplementen, fitness, zelfmetingen, genetische check-ups, persoonlijke streefdoelen, cosmetische correcties, medicijnen – alles om maar te voldoen aan de norm. Wie wil er immers geen gezond, stabiel en succesvol leven, verzekerd van uitbanning van elk onwelkom risico? Dat daarmee het leven verschaalt tot een vierstappenplan lijkt van ondergeschikt belang. Liever fulltime aan de monitor dan geconfronteerd met existentiële levensvragen.²

Dat we met deze vrijwillige deelname aan het normalisatieproces onszelf de kans ontnemen daadwerkelijk te leven, is een paradox die voor menig kunstenaar een uitdaging vormt. Het is fascinerend hoe we ons vrijwillig aan banden laten leggen. Dystopieën die handelen over de prijs van georganiseerd geluk zijn niet alleen bestsellers, maar ook angstwekkend actueel.³ Schrijver van *Brave New World* Aldous Huxley sloot zijn speech bij een diner ter gelegenheid van een farmacologische conferentie in 1959 af met de woorden: 'U werkt aan een wereld waarin mensen hun vrijheid moeiteloos opgeven en geen enkele behoefte meer hebben aan verzet tegen wat dan ook.'⁴ Huxley schetste een 'dictatorschap zonder tranen', een 'pijnlijk concentratiekamp van hele maatschappijen' onder invloed van chemische preparaten die iedereen gelukkig maken. Tegenwoordig weet iedereen welk medicijn wordt bedoeld. Onze onderwerping aan onzichtbare 'gehoorzaamheidsmachines' is beangstigend, juist omdat het de illusie van controle en zelfbeschikking volledig intact laat. *The Matrix* deel I, een van de betere sciencefictionfilms, laat zien hoe de mens tot slaaf is geworden van zijn eigen technologie. Techniek bepaalt inderdaad in toenemende mate onze leefruimte. Op zich geen probleem natuurlijk, behalve dat die technologie vaak zodanig wordt vormgegeven dat ze in plaats van ruimte biedend eerder voorschrijvend, claimend en daardoor beperkend wordt ingezet. Technologie draagt al jaren bij aan wat 'gedistribueerde intelligentie' (intelligentienetwerken) is gaan heten, hetgeen het langgekoesterde onderscheid tussen mens en niet-mens onhoudbaar maakt. Daarmee rijst de vraag of ons denken in termen van macht en beheersing niet volledig verouderd is. Een relationeel perspectief is passender. Herdefiniëring van mens en omgeving schept mogelijkheden voor co-intelligentie, respectvol gedeelde informatie en meervoudige complexiteiten.⁵ Een nieuwsgierige verstand-

houding met deze habitat, zelfs wanneer het niet 'natuurlijk' aanvoelt, kan ons helpen ontsnappen aan rigide tweedelingen: labels, etiketten, en hokjes als ziek en gezond, bekwaam en onbekwaam, normaal en niet normaal.

Niet Normaal

De manifestatie *Niet Normaal · Difference on Display* raakt aan genoemde onderwerpen en stelt vanuit verschillende invalshoeken de vraag: wat is normaal en wie bepaalt dat. Welke normalisatiepatronen spelen een rol in een samenleving die 'het leven' zelf tot haar belangrijkste kapitaal heeft gemaakt? Michel Foucault, de Franse filosoof die in dit boek regelmatig ter sprake komt, introduceerde het begrip biopolitiek. Daarmee verwees hij naar het geheel aan afspraken, verhalen en gedragingen waarmee wij onszelf 'regeren' met het leven als centraal object van aandacht. Biotechnologische ontwikkelingen hebben ertoe bijgedragen dat dit leven nu tot op de molecuul tot handelswaar is geworden, met implicaties die Foucault niet kon hebben voorzien. Hoewel recente onderzoeken op het gebied van genetica aantonen dat, als het om onze genen gaat, variëteit de norm is, lijkt het collectieve streven naar 'normaliteit' hardnekkiger dan ooit. Is het mogelijk voor mensen die niet kunnen of willen voldoen aan de eisen van de huidige maakbaarheidscultus om hieraan te ontkomen. Wat als wij ons leven niet langer willen offeren aan doel en nuttigheid. Hoe werken norm en verschil door in het dagelijkse leven, op het werk, op de relatiemarkt. Kunnen we nog voorbij hokjes denken. Voorbij labels die anderen tot merk reduceren, compleet met prijskaartje en houdbaarheidsdatum. Hoe worden we hierdoor gevormd?

Technologie kan in beginsel bijdragen aan gelijkwaardige participatie en interactie tussen mensen. Robotica, cybernetica en biotechnologie bieden kansen op gelijkwaardige participatie in een samenleving waar valide en minder valide lichamen, en hun vele metgezelsorten, elkaar kunnen aanvullen.⁶ Aan mensen met een handicap of chronische ziekte zal het niet liggen. Om zich van hun bestaan te verzekeren, verkiezen velen een cyborgstatus boven afhankelijk zijn van andere mensen. Toch zijn we nog ver verwijderd van een inclusieve samenleving. Enkelvoudige

beelden van perfectie maken dat diezelfde beloftevolle technische ontwikkelingen hardnekkig en eenzijdig worden ingezet ten gunste van normalisering en homogeniteit. Het huidige postpolitieke klimaat, waarin populisme hoogtij viert, zal niet snel bijdragen tot verandering. Maakbare mensen moeten opgeplust door het leven, of ze willen of niet. In deze interessante tijden, waar cyberspace het mogelijk maakt over meer dan één identiteit te beschikken en waar de grens tussen vreemd en eigen steeds diffuser wordt, leveren we desondanks aan vrijheid in. Keuzes die niet in lijn zijn met de logica van het collectieve streven naar zelfverbetering worden afgestraft. Met gezondheid als grootste kapitaal is bioburgerschap niet langer een onbegrijpelijk filosofisch concept, maar dagelijkse realiteit geworden. Verslaafd zijn aan roken en eten zijn volksziekten nummer één en twee; donorselectie, embryoselectie en genetische interventie steeds meer gevraagde procedures. De dubbele moraal die zo fascineert in de fabuleuze sciencefictionfilm *Gattaca*, waar genetisch gemanipuleerde 'valids' de macht hebben en natuurlijk geboren 'invalids' het vuile werk opknappen, is ons niet vreemd. Hoe kan een neuscorrectie of volledige make-over iemand vandaag de dag 'meer mens' maken, terwijl een ander met een prothese nog altijd als 'minder mens' wordt gezien.

Verskillende platforms

De tentoonstelling *Niet Normaal · Difference on Display* is samengesteld uit bestaand en nieuw werk van internationale, hedendaagse kunstenaars, ontwerpers, film- en documentairemakers.⁷ De tentoonstelling prikkelt tot nadenken over norm en verschil. Hoe is normaliteit geconstrueerd. Tot welke effecten leidt het streven naar perfectie als norm. Zijn er alternatieven voor onze blik op onszelf, voor hoe we naar anderen kijken. Wat valt er te leren van mensen die worden buitengesloten door standaardisatie en gelijkmaking. Is er wel sprake van een tweedeling tussen bekwaam en onbekwaam, normaal en abnormaal, zoals onze westerse traditie wil? Dergelijke vragen vormen de leidraad. De tentoonstelling hanteert daarbij drie invalshoeken: maakbaarheid en perfectie, norm en verschil als handelswaar en de relatie tussen mens en technologie.⁸ Een vierde perspectief

is speciaal toegevoegd aan de publicatie: praktijken van democratie.

De geselecteerde en voor de tentoonstelling vervaardigde kunstwerken raken aan de belangrijkste motivatie om *Niet Normaal* te organiseren: het oprekken van grenzen en in het bijzonder die van onze waarneming. Deze doelstelling geeft meteen antwoord op het waarom van een kunstmanifestatie. Als er iets kenmerkend is voor kunst dan is het wel het unieke perspectief dat kunst biedt. Beeldend kunstenaars zijn vaak in staat om op een andere dan de geijkte manier naar de wereld te kijken en dit bovendien in een unieke vorm en met overtuiging te communiceren. Nieuwsgierigheid en verlangen naar het onbekende winnen het van zekerheid en veiligheid. Kunstenaars als Pawel Althamer, Nathalie Djurberg, Christiaan Bastiaans, Inez Doujak, Thomas Hirschhorn, Joseph Grigely, William Kentridge, Jon Kessler, Aernout Mik, Donald Rodney, Imogen Stidworthy en Javier Téllez bieden de toeschouwer gelegenheid te zien wat eerder niet kon worden waargenomen. Bovendien nemen ze verantwoordelijkheid voor wat zich openbaart. In die zin is het werk meer dan louter een object dat in zichzelf is besloten. De kunstwerken praten terug, zijn geïnformeerd, hebben een wil. De kunstenaars verlenen hun producten als het ware 'subjectstatus'. Ze treden terug om het werk de kans te geven met de toeschouwer in dialoog te treden en maken betekenisvorming mogelijk, voorbij de eigen controle. Een dergelijk kunstwerk is daarom eigenlijk nooit af. Het komt tot leven in relatie tot de ander. Naar precies deze andersoortige en asymmetrische relaties is *Niet Normaal* op zoek. Dergelijke kunstwerken zijn kwetsbaar: ze spreken een andere taal en vragen van de kijker hierin mee te gaan door vertrouwde beelden op te geven in ruil voor een ongewisse bestemming.⁹

Niet alleen kunstenaars tonen met visuele en non-discursieve vertogen hun kwetsbaarheid om zo meer te weten te komen over de wereld, om nieuwe relaties aan te gaan, en van schijnbare zwakte een kracht te maken. Er zijn ook talige varianten: teksten, dialogen en discussies die bestaande machtsverhoudingen destabiliseren en gelegenheid bieden aan alternatieve posities. Ook theoretici en wetenschappers kiezen voor het precaire. Omdat ze zich in anderen herkennen,

gemotiveerd door betrokkenheid of rechtvaardigheidsgevoel. Alle voor de publicatie *Niet Normaal · Diversiteit in kunst, wetenschap & samenleving* gevraagde auteurs zijn als het ware aangeraakt door hun onderwerp. Hun eigen discipline in acht nemend zoeken ze naar nieuwe wegen om trouw te kunnen blijven aan een persoonlijke waarheid, vaak tegen de verdrukking in. Naar een definiëring van de Franse denker Alain Badiou is dit wat hen tot kunstenaars maakt. In hun schrijven ontwikkelen ze een ethische relatie met wat buiten hen ligt en precies dit maakt hen (onder)deel van de wereld. Het maakt hen tot subject.¹⁰ Taal, stijl, ritme, klank, woordkeuze resoneren mee, inspireren tot nieuwe observaties, andere ordeningsprincipes.

Feministische studies, etnische studies en de recente richting disability studies¹¹ houden zich bezig met de vraag hoe de levens van mensen worden beïnvloed door complexe en op elkaar inwerkende vertogen van norm en verschil. Disability Studies pleit voor een andere manier van 'in de wereld zijn'. Mede op basis van het werk van Foucault verbindt deze denkrichting wetenschappelijke analyses met activisme en politiek.¹² Voor Disability Studies kan een beperking weliswaar een fysieke component hebben, deze wordt tevens cultureel en sociaal gevormd. Omstandigheden bepalen hoe beperkingen of ziekten worden waargenomen, hoe er op wordt gereageerd en hoe er naar wordt gehandeld. Wat een persoon kan of niet kan in een samenleving hangt af van deze condities. Abnormaliteit, onbekwaamheid of handicap zijn dus relatief en per situatie verschillend. 'Disability' wordt daarom gedefinieerd in analogie met ras, gender en klasse. Disability Studies opent betekenisgebieden die voor veel mensen nog onbekend terrein zijn, maar die overtuigingen en waarheden doen wankelen. Fascinatie voor het andere en dus het ter discussie stellen van de aanname dat we allemaal hetzelfde zijn, vormt een belangrijk ingrediënt. Het gedachtegoed staat wantrouwig tegenover wat we vanzelfsprekend 'normaal' vinden en bekritiseert de normaliseringsstrategieën waaraan we ons veelal gedachteloos onderwerpen.

De publicatie *Niet Normaal · Diversiteit in kunst, wetenschap & samenleving* legt verbanden tussen tentoonstelling en parallelprogramma, tussen

kunstwerken en denkrichtingen. Tekstuele bijdragen staan op zichzelf en zijn net zomin dienstbaar aan of ondergeschikt aan de kunstwerken als andersom. Wel komen soortgelijke onderwerpen aan bod, is sprake van wederzijdse sympathie en ontstaan er diepgaande dialogen tussen tekst en beeld, kunstenaar en wetenschapper.

De redactie heeft er bewust voor gekozen begrippen als identiteitspolitiek onaangeroerd te laten. Het gaat de geselecteerde auteurs niet om een benadrukken van 'het verschil'. Essays verhelderen hoe het loslaten van vertrouwde patronen mensen juist kan bevrijden van het juk van 'het verschil' en tot een wereldgezindheid kan leiden waar iedereen van profiteert.

Maakbaarheid en perfectie

Maakbaarheid mag dan een actueel onderwerp zijn, het perfectioneren van lichaam en geest is al eeuwenlang het domein van kunstenaars en wetenschappers. Pas sinds de negentiende eeuw bepalen artsen, psychiaters, en recentelijk genetici en prenatale diagnostiek de norm. In deze context eist Tom Shakespeare zijn positie op. Behalve een grote dosis aan analytisch en intellectueel vermogen, heeft hij van zijn grootouders de dominant genetische conditie *achondroplasia* (dwerggroei) meegekregen. Recht voor zijn raap, ingebed in brede kennis over biotechnologie en genetica, en aangevuurd door *disability activism* beschrijft Shakespeare hoe het is om als 'abnormaal' ter wereld te komen, voor 'abnormaal' door te gaan en ook nog eens 'abnormale' nakomelingen te produceren.

Maakbaarheid beperkt zich niet alleen tot onze fysieke verschijningsvorm. Neurobiologie, aangewend om ons brein cosmetisch te verbeteren, is niet langer een luxeartikel, maar een hedendaags verschijnsel waar we volgens Trudy Dehue serieus mee zullen moeten leren omgaan. De notie van de maakbare samenleving is in het huidige klimaat volledig de verantwoordelijkheid van het individu geworden. Dat je nou eenmaal zo in elkaar zit, of gewoon pech hebt gehad in het leven, is geen excuus. Het is onze 'plicht' ons ook in neurologische zin te verbeteren, zodat we optimaal kunnen functioneren als onderdeel van de samenleving. Hoever willen we daarin gaan in dit streven naar neurobiologische perfectie? Algemeen voorko-

mend gedrag wordt steeds vaker tot stoornis verklaard. Straks moeten we massaal ziekte labels accepteren om na behandeling voor 'normaal' door te kunnen gaan.

Hoezeer maakbaarheid en perfectie voorschrijven wat normaal is en wat niet toont ook een analyse van sciencefictionfilms. SF-films projecteren gangbare opvattingen naar een fictieve tijd. Die tijd is in de film *Gattaca* 'de niet zo verre toekomst'. Voor Johnson Cheu reden om haarfijn uiteen te zetten hoe, ondanks de technologische mogelijkheden om fysieke tekortkomingen volledig uit te bannen ten gunste van een gehomogeniseerde en genormaliseerde mensheid, de rol van underdog steevast blijft weggelegd voor mensen met een handicap of ernstige ziekte. Cheu onderzoekt de vraag waarom de behoefte aan representatie van het menselijk tekort zo overheerst en wat dit betekent in de context van de huidige maakbaarheidscultuur.

Norm en verschil als handelswaar

Mensen willen zich wel onderscheiden op voorwaarde dat ze dat 'verschil' volledig kunnen controleren. Zo'n verschil wordt een merk dat met een beetje geluk nog wat oplevert ook. Variaties die op natuurlijke wijze ontstaan, hebben eveneens in toenemende mate een economische waarde. Niet alleen in de media of in de kunst wordt 'anders zijn' onderstreept of zelfs uitgebuit, ook in het dagelijkse leven kan zelfs de kleinste variatie grote invloed hebben op je levensloop. Hoe revolutionair deze ontwikkeling op het eerste gezicht mag lijken, afgezet tegen discriminatie of marginalisatie op basis van ras, gender, gezondheid, validiteit, of genetische make-up, de keerzijde is opgesloten worden in de rol die je nu eenmaal wordt toebedeeld.

Dit is de context die performancekenner Petra Kupperts aangrijpt om te vertellen over de unieke positie die performancekunstenaar en acteur Mat Fraser inneemt met zijn burleske theatershows. Neergezet als heropvoering van de beroemde freakshows op Coney Island, levert Fraser commentaar op de vanzelfsprekende verdeling van posities op de schaal van normaal naar abnormaal. Juist door te weigeren te spreken vanuit één persoon, zo men wil 'identiteit', weet hij de weg vrij te maken naar onbeschreven niches. Door zijn

eigen freak-zijn ten tonele te voeren en letterlijk te 'spelen', ontlokt hij felle en innerlijk tegenstrijdige reacties aan zijn publiek. Koppers vertelt kleurrijk hoe Fraser stereotypes afwisselend ondermijnt en bevestigt, en daarmee de veronderstelling 'perfectie = norm' ondervraagt.

Hoe snel een samenleving verandert als gevolg van globalisering en consumentisme wordt duidelijk aan de hand van het verhaal van Renu Adlahka. Genuanceerd beschrijft ze de voors en tegens rondom een paar dat besluit het verbod op abortus van een foetus met veronderstelde hartafwijking publiekelijk aan te vechten. Niet enkel het ethische dilemma over al dan niet gebruikmaken van prenatale technologie, maar ook sociale, economische, culturele, morele en natuurlijk juridische afwegingen zijn in het spel. Adlahka vertelt over de neoliberale, geglobaliseerde Indiase economie met medisch toerisme als opkomende industrie en een groeiende middenklasse die haar sociaal gerichte ethiek inruilt voor een geïndividualiseerd zelfbeeld. En dat in een traditie waar geslachtsselecterende abortus weliswaar officieel verboden is, maar stilzwijgend nog altijd wordt geaccepteerd.

Raciale en genetische verschillen tussen mensen worden steeds vaker aangewend ter opsporing en preventie van criminaliteit. Aan de hand van inzichten van de filosoof Michel Foucault stelt Amade M'charek dat er rondom criminaliteit vele machtsstructuren werkzaam zijn die zich richten op de disciplineren van het individu en de regulering van de bevolking. Twee concrete voorbeelden maken duidelijk hoe het biologiseren van crimineel gedrag kan leiden tot ernstige simplificaties en overdreven voorzorgsmaatregelen. Criminaliteit wordt met grote snelheid een in raciale en genetische termen gedefinieerd gezondheidsprobleem waarvoor de gehele bevolking verantwoordelijk is. Wat betekenen zulke ontwikkelingen voor een samenleving en zijn we wel bereid tot een dergelijke vergaande vorm van gehoorzaamheid. Is genetisch burgerschap onze gezamenlijke toekomst?

Mens en technologie

De mens is niet denkbaar zonder zijn technologie. Intelligente technologie raakt ons echter in de kern: de rollen lijken omgekeerd. Hebben we

nog controle of moeten we juist op zoek naar een ander evenwicht? Zou een heroverweging van de relatie mens en technologie een uitweg kunnen bieden voor technologie als kans in plaats van technologie vooral vormgeven en inzetten ten dienste van controle en beheersing? Verschillende auteurs bevechten de diffuse grenzen tussen mens en technologie. Juist in die periferie ontstaan nieuwe identiteiten.

In haar klassiek geworden *Cyborg Manifesto* (1991) maakte Donna Haraway korte metten met de idee dat mensen in de basis natuurlijke wezens zijn. En als het aan haar ligt, zouden we dat ook niet moeten willen zijn. Ook 'Bekwame lichamen en metgezelsorten' is te lezen als een viering van de mens als hybride variant. Haraway maakt nadrukkelijk geen onderscheid tussen het menselijke en het niet-menselijke, het persoonlijke en het publieke of het alledaagse en wetenschappelijke. Een persoonlijk verhaal over haar vader wordt afgewisseld met meta-analyses over de 'mens' en zijn vele metgezelsorten, over de aldus gecreëerde ruimte en hoe dit ons kan prikkelen tot nieuwsgierigheid.

Een unieke en alom bekende case is die van de Zuid-Afrikaanse atleet Oscar Pistorius. In de zomer van 2008 trok hij veel media-aandacht door de beslissing van het Olympisch Comité om hem uit te sluiten van de reguliere Olympische Spelen publiekelijk aan te vechten. Op grond van zijn springveren werd hij 'veroordeeld' tot de paralympische evenknie. Ivo van Hilvoorde en Laurens Landeweerd onderzoeken de argumenten en komen tot opvallende observaties. Het dunne onderscheid tussen 'talent' en 'beperking' blijkt gebaseerd op een lange reeks arbitraire keuzemomenten. Welke mutatie je een voorsprong dan wel een achterstand oplevert, is afhankelijk van context en vooral afspraken.

Ingunn Moser gaat nog een stap verder. De verhouding mens en technologie laat niet alleen tal van schakeringen toe maar kan, wanneer we onszelf als relationele wezens zien, leiden tot interessante processen waarbij identiteiten en posities op elkaar inwerken en elkaar beïnvloeden. Evenals ras, geslacht, of etnische achtergrond kan handicap 'gemaakt' en 'opgeheven' worden, afhankelijk van context, relaties, technologie. Dit zet ons aan het denken over hoe aannames en labels bijdra-

gen aan het in stand houden van de tegenstelling normaal-niet normaal.

Praktijken van democratie

De 'darkrooms' ofwel de marges van de samenleving blijken van oudsher de beste laboratoria voor democratische vernieuwing. Democratie ontwikkelt zich vanuit de marges en wellicht is haar huidige verval deels te wijten aan het steeds minder zichtbaar zijn van de 'anderen' in onze samenleving. Om die reden spreekt Giorgio Agamben van een postdemocratische spektakelmaatschappij.¹⁸ Welke praktijken van democratie hebben in het huidige postpolitieke klimaat nog recht van spreken? Naar wat en wie zouden we moeten luisteren om onze samenleving zodanig in te richten dat steeds nieuwe minderheden, kwetsbare groepen en nog niet eerder gekende stemmen kunnen worden gehoord. Hoe verhouden deze ideeën zich tot een samenleving die in haar streven naar ordening en perfectie steeds meer onderscheid lijkt te maken tussen burgers en 'andere' burgers. Burgers die blijkbaar niet vanzelfsprekend aanspraak kunnen maken op rechten die deze status verleent.

Mensen met het etiket 'verstandelijk beperkt' worden geobjectiveerd en onderdrukt door heersende opvattingen over deze 'afwijking'. Griet Roets en Daniel Goodley laten de personen zelf aan het woord. Uniek, omdat ze in het normale leven onderaan de voedselketen staan, niet worden opgemerkt, laat staan rechten hebben. Zogenaamde 'self advocacy'-groepen in Engeland en België van mensen met een verstandelijke beperking eisen hun plaats op. De auteurs werken met hen, wijzen op hun verzet en tonen hoe zij zich als gepolitiseerde burgers staande houden te midden van onderdrukkende structuren. Kennis moet worden ingezet om mensen ruimte te bieden voor ontplooiing in plaats van hun die ruimte te ontnemen. Vooral als mensen die kennis zelf kunnen inbrengen.

Patrick Devlieger maakt de lezer deelgenoot van zijn observaties in het arme en door oorlogen geteisterde grensgebied tussen twee hoofdsteden aan de Congorivier: Kinshasa en Brazzaville. De drukke handel tussen deze steden wordt beheerst door mensen met een handicap: gebruikers van driewielers, personen die visueel beperkt of blind

zijn, en dove of slechthorende mensen. Devliegers essay begint met zijn eigen observaties als een antropoloog die zich verbaast over de unieke positie van deze groep mensen in een deel van de wereld dat bekendstaat om falend bestuur en armoede. In zijn reflectie gaat hij dieper in op de vraag hoe deze unieke niche kon ontstaan, de vanzelfsprekendheid waarmee de plaatselijke bevolking dit ondersteunt en de argwaan bij NGO's, die daarom op afstand blijven.

In zijn bijdrage stelt Michel Callon dat we allemaal deel zullen gaan uitmaken van 'zorggroepen' in de huidige technologische en vermarkte samenleving. Wat kunnen we leren van mensen die al langer in een dergelijke situatie zijn gemanoeuvreed? Mensen met een beperking of chronische ziekte bezitten in dat opzicht een schat aan ervaring en kennis. Door ons allemaal aan te spreken als personen met handicaps laat Callon niet alleen zien hoe onze consumentencultuur bewust nieuwe soorten creëert en andere uitsluit, maar ook hoe we ons hiertegen kunnen verzetten. Personen met een handicap hebben vaardigheden in huis waar de democratie mee is gediend: het gezamenlijk benoemen van tekortkomingen in een democratische samenleving in wording.

Essays en kunstwerken die ter gelegenheid van de kunstmanifestatie *Niet Normaal · Difference on Display* bij elkaar zijn gebracht, laten zien hoe praktijken van democratie zich uitstrekken tot niet voor iedereen bekende domeinen van de samenleving. Een samenleving die zich lijkt af te keren van de meest fundamentele eigenschappen die haar kenmerken: diversiteit, interafhankelijkheid en asymmetrie. Ik ben de redactie, kunstenaars, en auteurs zeer erkentelijk voor het risicovolle inzetten van hun nieuwsgierigheid en ontvankelijkheid teneinde dit gebied te ontginnen. Ik hoop dat het aanstekelijk is.

Noten

1 P. Thek, *Paul Thek. Tales the Tortoise Taught Us*, Karlsruhe (ZKM, Museum für neue Kunst)/Hamburg (Sammlung Falckenberg)/Keulen 2008.

2 Met dank aan Joep Schrijvers voor zijn opsomming in *Het Wilde Vlees. De tomtomiseren van de passionele mens*, Schiedam 2006.

3 Zie ook Y. Zamyatin, *We* (1924), Londen 1993; A. Huxley, *Brave New World*, Londen 1932. Zelfs nadat Michel Houellebecq Huxleys *Brave New World* weer tot leven wekte in *De mogelijk-*

heid van een eiland en beroemde wetenschappers zich publiekelijk wagen aan voorspellingen, doen we het af als science fiction. Zie interview met breindeskundige Susan Greenfield, *Vrij Nederland*, 12 juli 2008.

4 Aldous Huxley, 'The Final Revolution', in: R.M. Featherstone en A. Simon (red.), *A pharmacologic Approach to the Study of Mind*, Springfield, IL 1959, p. 226-227. Zie ook: T. Dehue, *De depressie-epidemie*, Amsterdam 2008, p. 168.

5 P. Sloterdijk, 'The Operable Man' (2000), in: *Der (im-)perfekte Mensch*, Dresden (Deutsches Hygiene-Museum), 2001.

6 D. Haraway, 'Able Bodies and Companion Species', in: *When Species Meet*, Minneapolis 2008, p. 161-180, opgenomen in dit boek op p. 278-287.

7 Een groot aantal werken is speciaal voor *Niet Normaal* vervaardigd. Met dank aan Stichting Kunst en Openbare Ruimte (SKOR).

8 Scheiding van deze drie delen is enigszins kunstmatig. In werkelijkheid, in de beeldende kunst en in de in deze bundel opgenomen artikelen lopen de gebieden door elkaar heen.

9 I. Gevers, 'Beelden die om voltooiing vragen', in: F. Gierstberg (red.), *Documentaire nu! Hedendaagse strategieën in fotografie, film en beeldende kunst*, Rotterdam 2005.

10 A. Badiou, *Ethics. An Essay on the Understanding of Evil*, Londen 2002. Badiou positioneert zich als navolger van Jacques Lacan en Michel Foucault en opponent van differentiedenkers die in navolging van Jacques Derrida en Emmanuel Levinas de ander als 'Ander' zijn gaan denken. Badiou maakt korte metten met de naar zijn overtuiging in filosofische zin weinig hout snijdende deconstructivistische fundamenten waarop de multiculturele en postkoloniale ethiek is gegrondvest. 'De Ander' kan voor Badiou geen ethische categorie zijn, simpelweg vanwege het feit dat 'zijn' zelf (*being itself*) zich in een oneindige variatie presenteert. Mensen zijn in alle opzichten verschillend. In de ogen van Badiou is het denken in termen van het radicale verschil eigenlijk meer het gevolg van ethische desinteresse dan andersom. Ethiek verdient pas werkelijk ethiek genoemd te worden wanneer ze overeind blijft ondanks verschillen. Ethiek moet gaan over wat mensen bindt voorbij het verschil.

11 Aangezien Disability Studies in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten is ontwikkeld en de term *disability* een specifieke, niet naar het Nederlands te vertalen betekenis heeft, wordt in deze inleiding maar ook in andere essays de Engelse term gehanteerd. Zoals elders in de tekst wordt verklaard staat *disability* voor een contextuele in plaats van medische of individuele benadering en kan daarom niet worden vertaald met 'handicap' of andere synoniemen. Momenteel wordt serieus de mogelijkheid bekeken of Disability Studies ook binnen het Nederlandse universitaire stelsel te verankeren is. Het initiatief ligt bij ZonMw in samenwerking met handicap + studie en de CG-Raad (Raad voor Chronisch Zieken en Gehandicapten). Van belang is dat Disability Studies als onderdeel wordt gezien van een breder cultureel veld en als vanzelfsprekend ondergebracht bij sectoren in het medische veld.

12 S. Tremain (red.), *Foucault and the Government of Disability*, Ann Arbor 2005.

13 G. Agamben, *The State of Exception*, Chicago 2005.

